

ПАЛЕОЛІТОЗНАВСТВО ЯК НАПРЯМ РОБОТИ ВСЕРОСІЙСЬКИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ З'ЇЗДІВ

За сучасних умов розвитку української історіографії простежується стійка тенденція поглиблення інтересу науковців та громадськості до тих проблем, що раніше вважалися неактуальними. Зокрема, зацікавленість в археологічному аспекті щодо минулого окремих регіонів, міст, конкретних пам'яток, маловивчених фактів. Актуалізація ролі історико-культурної спадщини спонукає сучасних дослідників звертатись до досвіду, набутого їх попередниками.

В історії Російської імперії з ініціативи графа О. С. Уварова було започатковано проведення Всеросійських археологічних з'їздів (далі – АЗ), які були чи не єдиною можливістю для ознайомлення та популяризації археологічних, історичних, етнографічних, археографічних, музеєзнавчих та пам'яткознавчих знань.

Окремі аспекти зі становлення та розвитку палеолітознавства доряднянського часу висвітлено у працях О. Формозова [1], П. Борисковського [2], Н. Брандербурга [3].

Водночас, на нашу думку, палеолітознавство як напрям роботи Всеросійських археологічних з'їздів не став об'єктом наукового вивчення. У зв'язку з цим автор статті ставить за мету дослідити те, як палеолітознавство було представлено у роботі Всеросійських археологічних з'їздів. Об'єкт вивчення – розвиток археологічних знань у Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX століття, предмет – палеолітознавство як напрям у роботі Всеросійських археологічних з'їздів.

Перше відкриття палеоліту в Україні зроблено напередодні III АЗ в 1873 р. Ф. Камінським – вчителем Лубенської гімназії. У статті, яку Ф. Камінський надіслав на III АЗ (особисто дослідник не зміг прибути на з'їзд, а тому доповідь читав В. Антонович), повідомлялося: „Навесні 1873 р. подаровані лубенським землевласником Лубенського повіту Г. Кір'яковим кістки мамонта, знайдені в його маєтку Гінцах” [4, 147]. Прибувши на місце знахідки, Ф. Камінський знайшов „у стародавньому мулі крем'яні знаряддя, оброблені рукою людини, кістяне шило, кістяне вістря”, а також рештки вогнища, що свідчило про наявність культурного шару палеолітичної стоянки. Ф. Камінський визначив датування знайдених знарядь “ муст'єрський час. На сьогодні доведено помилковість розрахунків Ф. Камінського, але інші спостереження першодослідника Гінців надзвичайно цікаві і змістовні. П. Борисковський зазначав: „Відкриття Ф. Камінського заперечило помилковий погляд на датування першого заселення території Русі, що було висунуте Ворсо і отримало широке розповсюдження” [4, 16]. Мова йде про доповідь І. Ворсо, який до речі був почесним гостем I АЗ у Москві, прочитану ним у Копенгагенському королівському товаристві старожитностей.

Доповідь Ф. Камінського, надрукована у „Працях” III АЗ, характеризує

його як визначного дослідника, знайомого з останніми досягненнями науки про давній кам'яний вік, зокрема з періодизацією Мортіл'є. До того ж Ф. Камінський не обмежився описом Гінцівської стоянки, а навіть свідчення і про палеолітичне місцезнаходження В'язівки та інших знахідок в Посуллі. Ф. Камінського підтримав К. Феофілактів, який констатував, що „археологія в своїх дослідженнях стосується однієї з найцікавіших епох в історії розвитку земної кулі”. П. Борисковський відзначав, що це була перша палеолітична пам'ятка України, на ту пору, „розкопана і всебічно вивчена, як археологічно, так і геологічно” [2, 15].

VI АЗ також належить важливе місце в розвитку палеолітознавства. У „Працях” з'їзду П. Борисковський зосередив увагу на доповіді Г. Оссовського, який досліджував печери поблизу Кракова, що містили палеолітичний матеріал. Вона присвячена в основному Машицькій палеолітичній печері, але цікавою є спроба визначити хронологію і класифікацію палеолітичних пам'яток взагалі [2]. Значним внеском у розвиток археології є публікація в „Працях” VI АЗ матеріалів досліджень В. Антоновича, проведених вченим у західних областях України. У Подністров'ї ним було обстежено печери біля с. Нагоряни, розташовані поблизу Лядави, Нечина та інші, які, на думку дослідника, було заселено людьми ще у палеоліті. У 1883 р. В. Антонович досліджував стоянку в урочищі Біла Гора поблизу с. Студениця, де на поверхні ним було зібрано багату колекцію знарядь праці пізнього палеоліту [5]. У 1904 р. було проведено вивчення геології стоянки М. Криштофовичем. Наступні дослідження на пам'ятках, відкритих В. Антоновичем, проводив М. Рудинський у 1927–1931 рр.

У „Працях” XI АЗ вміщено відомості про знахідку палеолітичних знарядь праці поблизу с. Врублевці на лівому березі р. Тернави, притоки Дністра, у 1901 р. Є. Сідинським і зафіксовано в „Археологічній карті Подільської губернії”. У 1893 р. В. Хвойкою було відкрито одну з пізньопалеолітичних стоянок в Україні – Кирилівську у Києві. На X АЗ у Ризі (1896 р.) за відсутності автора їй було присвячено коротке повідомлення В. Антоновича [5]. Власне матеріали вже XI АЗ довели до відома широкого кола науковців результати дослідження В. Хвойки [6]. Відкриття „в останніх числах серпня 1893 р.” у садибі № 59 по вулиці Кирилівській кісток мамонта, призвело до віднайдення культурного шару, дослідження якого проводилося у 1894–1900 рр. В. Хвойка вже в перший рік розкопок зафіксував наявність на Кирилівській горі двох культурних шарів, які чітко простежувалися за скупченнями вугілля, попелу, закам'яного дерева та кісток. Стратиграфію та геологію вивчав професор Київського університету Д. Армашевський, консультував В. Хвойку В. Антонович. У доповіді на XI АЗ В. Хвойка описував шари, в яких було виявлено вогнища, скупчення кісток, які, на його думку, відповідали землянкам чи наземним житлам.

В. Хвойка зробив цікаві спостереження стосовно природного оточення мешканців Кирилівської стоянки. Місцевість становила собою рів, заповнений водою, на берегах якого йшло життя. Основою існування було полювання на мамонтів. Підвищення рівня води у Дніпрі спонукало жителів Кирилівської

стоянки вести пересувний спосіб життя. „Неможливо не помітити, що при всій бідності розумових здібностей, яку лише можна уявити у напівдикій первісній істоті, діями палеолітичної людини керував розумний вибір, а не інстинкт”, – зазначав дослідник [6, 77].

У матеріалах АЗ отримала відображення і третя пізньопалеолітична стоянка України, відкрита у період проведення АЗ – Мізинська. У період підготовки XIV АЗ на виставку мешканцем с. Мізина було надіслано бивні мамонта та знаряддя праці первісних людей, виявлені під час риття льоху у садибі козака Кошеля. Ф. Вовк влітку 1908 р. разом із С. Руденком виїхали до Мізина, де вони провели невеликі розкопки на площі 9 м², які підтвердили існування культурного шару. Наступного року С. Руденко приривав до розкопу 18 м, виявивши у культурному шарі чудові зразки пізньопалеолітичного мистецтва. Подальші дослідження у 1912-1916 рр. проводив Ф. Вовк. Результати цих розкопок були введені до наукового обігу через публікації автора. Методика, використана Ф. Вовком під час робіт на ділянці у 200 м², була авторською. Ф. Вовк не оцінив правильно і не прийняв вироблену В. Хвойкою методику розкопок палеолітичних поселень, не підходив до останніх як до залишків громадського життя людей. Пам’ятка цікавила Ф. Вовка лише як природно-історичне явище [7]. Українська дослідниця О. Франко довела, що завдяки Ф. Вовку та його школі було закладено основи палеолітознавства в Росії [8]. Відкриттю в Мізині була присвячена доповідь Ф. Вовка на Міжнародному конгресі в Женеві (1912 р.), декілька статей П. Єфименка та ін. [9]. Представник Петербурзької палеоетнологічної школи М. Рудинський надрукував єдину в радянський період працю Ф. Вовка „Вироби передмікенського типу в неолітичних становищах України” та окреме багато ілюстроване видання „Мізин”.

Все розглянуте вище дає підстави для ствердження, що АЗ у другій половині XIX століття належить першорядне значення в створенні джерельної бази та перших наукових розробок з давньої історії України, зокрема періоду палеоліту. У цьому сенсі „Праці” АЗ зберігають своє важливе значення, про що свідчить постійне звернення до їх матеріалів і в сучасних наукових працях.

1. *Формозов О. О. Страницы истории русской археологии. М., 1986.*
2. *Борисковський П. Палеолітична стоянка Пушкарі – К., 1947.*
3. *Бранденбург Н. Е. Об Абориенах киевского края // Труды XI АС. – М., 1901. – Т. 1.*
4. *Каминский Ф. И. Следы древнейшей эпохи каменного века по р. Суле и ее притокам // Труды III АС в Киеве. – М., 1878. – Т. 1.*
5. *Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии. – К., 1887.*
6. *Хвойка В. Киево-Кирилловская палеолитическая стоянка и культура эпохи мадлен – К., 1903.*
7. *Вовк Ф. Антропологічні особливості українського народу // Український вісник. – К., 1916. – Вип. 3.*
8. *Франко О. О. Автореф. Наукова та суспільно-політична діяльність Федора Кіндратовича Вовка. НАН України Ін-т українознавств ім. І. Крип'якевича. – Л. 2000.*
9. *Єфименко П. П. Могильники и городища Глуховского и Сурожского уезда в Черниговской губернии // Труды Московского ПК по устройству XIV АС в Чернигове. – М., 1906. – Т. 1.*